

RAZPRAVE – ČLANKI

Marijanca Ajša Vižintin

Osnovna šola Dragomirja Benčiča Brkina Hrpelje, Kozina

OTROŠKA IN MLADINSKA KNJIŽEVNOST MARJANA TOMŠIČA

Pregled mladinske književnosti Marjana Tomšiča (7. 8. 1939, Maribor) ob njegovi življenjski sedemdesetletnici vsebuje analizo osmih del, izdanih do leta 2008. Tomšičevo mladinsko kratko prozo lahko razdelimo v štiri skupine: avtobiografski zbirki *Super frače* (1988) in *Frkolini* (1998) prinašata pogled na otroštvo v Račah pri Mariboru, zaznamovano z drugo svetovno vojno; zbirko prirejenih istrskih pripovedk prinaša slikanica *Začarana hiša in druge istrske pravljice* (1994); fantastični svet spoštovanja vseh živih bitij in komunikacijo človeka z živalmi najdemo v zbirkah *Zgodbice o kačah* (1996) in *Kar je moje, je tudi tvoje* (2004); dve podobi sodobnega otroštva, prepleteni s fantastiko, sta *Katka in Bunkec* (2000) in *Martova velika junaštva* (2001), pri čemer prva zajema problematiko ločitve, druga pa mladost, katere del so še družine na ulici, a tudi računalniki in internet; posebnost je v obliki slikanice izdana zbirka satiričnih kratkih zgodb *Futek v Boškariji* (2003). Odlike Tomšičeve mladinske književnosti sta neidealizirano otroštvo in neposrednost glavnih književnih oseb, o njeni aktualnosti pa pričajo odlomki v osnovnošolskih berilih, diplomska dela in literarne nagrade ter nominacije zanje (besede brez meja, večernica).

The survey of children's and juvenile literature of Marjan Tomšič (1939, Maribor) at the occasion of his 70th anniversary brings an analysis of eight works, published up to 2008. The author's short juvenile prose can be divided into four groups. These are: the autobiographical collections *Super frače* (1988) and *Frkolini* (1998) portraying his childhood in Rače near Maribor, characterized by the Second World War, a collection of adapted Istrian tales in the picture book *Začarana hiša in druge istrske pravljice* (1994), the fantasy world of respect for all living beings and communication between man and animals in the collections *Zgodbice o kačah* (1996) and *Kar je moje, je tudi tvoje* (2004), and, lastly, two images of contemporary childhood, intertwined with fantasy, *Katka in Bunkec* (2000) and *Martova velika junaštva* (2001), the first one dealing with the problem of divorce, the second one with youth, street gangs, computers and internet. Another speciality of Tomšič's opus is a collection of satirical short stories *Futek v Boškariji* (2003) in the form of a picture book. The two distinct characteristics of the author's writing are unidealized childhood and directness of the main literary heroes. The relevance of his topics is further confirmed by the several passages from his works in elementary school textbooks, as well as by diploma works, literary awards and nominations (Words without boundaries, Večernica).

1 Uvod

Marjan Tomšič (7. 8. 1939, Maribor)¹ je najbolj znan kot pisec del z istrsko in fantastično tematiko. Do leta 2008 je napisal osem del mladinske književnosti, dve zbirki istrskega ljudskega slovstva, enajst romanov, devet zbirk novel in črtic, šestnajst radijskih iger, osemnajst družbenokritičnih scenarijev za kratke risanke (večino je režiral Koni Steinbacher), trinajst dramskih del, številne spremne besede; bil je tudi urednik, literarni mentor in vodja literarnih delavnic. Za otroke in mladostnike je začel pisati mladinsko književnost, ki je osrednja tema pričujočega prispevka, pozno, in sicer na pobudo Janeza Kajzerja, pisatelja in urednika na založbi Borec (Golob 1995). Svoje otroštvo v Račah pri Mariboru opiše v dveh avtobiografskih zbirkah kratkih zgodb *Super frače* (1988) in *Frkolini* (1998). O spoštljivem sobivanju z živalmi piše v zbirkah fantastičnih pripovedi *Zgodbice o kačah* (1996) in *Kar je moje, je tudi tvoje* (2004). Problematiko ločitve staršev in stisko otroka ob tem obravnava v mladinski fantastični pripovedi *Katka in Bunkec* (2000). Domišljija in resničnost se prepletata tudi v zbirki kratkih zgodb *Martova velika junaštva* (2001). Čisto samosvoj fantastični svet pa zaživi v zbirki kratkih satirčnih zgodb v obliki slikanice *Futek v Boškariji* (2003). V obliki slikanice je izšla tudi zbirka treh (prirejenih) istrskih ljudskih pravljic *Začarana hiša in druge istrske pravljice* (1994). Za mladinsko delo *Katka in Bunkec* je prejel leta 2001

¹ Zaradi politične odstranitve dr. Antona Slodnjaka je prekinil s študijem, ki ga je zaključil leta 1969. Kot učitelj slovenščine se je zaradi službe leta 1967 preselil v Slovensko Istro, kjer živi in ustvarja še danes. Učiteljeval je v Grahovem pri Cerknici (1961–64), v Marezigah (1967–70, 1975–79) in Gračišču (1980–87), v šolskem letu 1979/80 je bil zaposlen v Dijaškem domu Koper, nekaj let je bil novinar na Radiu Koper, *Primorskih novicah* in *Delu* (1970–75). Od leta 1987 je bil samostojni kulturni delavec. Upokojen je od leta 1999. Dvakrat je (bil) poročen, je oče treh otrok. Prvič je bil poročen z Bredo Škufca (1962–63), z njo ima hčerko. O tem zakonu in ločitvi piše v svojem prvem (avtobiografskem) romanu *Ti pa kar greš*, ki ga je napisal leta 1963 – in je njegovo prvo napisano delo, objavil pa ga je šele leta 1987. S Hermino Zalar je poročen od leta 1964, imata sina in hčerko (Vižintin 2008, 2008/09). Prvo objavljeno delo je zbirka fantastičnih črtic in novel *Krog v krogu* (1968). Napisal je veliko del o istrski pokrajini in istrskih ljudeh ter jih s tem postavil na slovenski književni zemljevid: zbirke črtic in novel *Olive in sol* (1983), *Kažuni* (1990), romani *Šavrinke* (1986, ponatis 1991), *Oštrigeca* (1991, radijska priredba 1996), *Zrno od frmentona* (1993, dopolnjena izdaja 2004); zaradi stila pisanja so ga označili za utemeljitelja slovenskega magičnega realizma (Kos 2002, 395). Zbirki *Noč je moja, dan je tvoj* (1989) in *Glavo gor, uha dol: pravljice iz Istre* (1993) vsebujeta istrsko ljudsko slovstvo. Prvi je v slovensko leposlovje poleg tematike šavrinke vnesel tudi tematiko aleksandrink (roman *Grenko morje* (2002, ponatis 2004), zbirka novel *Južni veter* (2006)). Je pisec del s fantastično vsebino (zbirke novel in črtic *Onstran* (1980), *Veter večnosti* (1989), *Prah vesolja* (1999), roman *Uroki polne lune* (2008) in avtor originalnega besedila uspešne monokomedije *Bužec on*, *Bušca jest* (1997), ki jo je prvakinja ljubljanske Drame Saša Pavček zaigrala že več kot štiristokrat. Za svoja dela je prejel Marjan Tomšič številne nagrade in priznanja, med drugim Kajuhovo nagrado (1988) za roman *Ti pa kar greš*, nagrado Prešernovega sklada (1991) za zbirko *Kažuni* in roman *Oštrigeca*, Kocjančičevo nagrado (1996) za istrski cikel, prvo nagrado za satiro *Dar služenja* na III. slovenskem trienalu satire in humorja Aritas (Šmarje 2001); ob dvestoti ponovitvi monokomedije *Bužec on*, *Bušca jest* sta Saša Pavček in Marjan Tomšič dobila priznanje zlata školjka (Primorski poletni festival, Koper, 2002). Nekaj del je v celoti (*Oštrigeca*, *Šavrinke*, *Glavo gor, uha dol*) ali delno prevednih v tuje jezike Dva najboljšejezna seznama književnih del, nominacij in nagrad Marjana Tomšiča sta v Rejc (2005) in na spletni strani http://sl.wikipedia.org/Marjan_Tomšič (8. 7. 2008).

(Trento) mednarodno nagrado besede brez meja; isto delo je bilo leta 2001 med finalisti za nagrado večernica. Podobno usodo je doživelo delo *Martova velika junaštva*, ki je bilo med finalisti za večernico leta 2002. V italijanščino je prevedeno še neobjavljeno mladinsko delo *Katka in Bunkec*, in sicer z naslovom *Katja e Bruscolo* (prevedla Elena Morando).

Odlomki iz književnih besedil Marjana Tomšiča se nahajajo tudi v osnovnošolskih berilih (in pripadajočih avdio-vizualnih gradivih), npr. *Dve mami* iz zbirke *Frkolini* (1998) v berilu *Svet iz besed 7* (2004, 34–39); *V objemu zelene krošnje* iz zbirke *Frkolini* (1998) v berilu *Besede za vsevede* (2004, 22–24); *Črno sonce* iz zbirke *Veter večnosti* (1989) v berilu *Svet iz besed 8* (2004, 28–31) in *Dober dan, življenje* (2000, 150–53);² o njegovi mladinski književnosti je bilo napisano diplomsko delo (Kavšek 2001).³ Tako odlomki v šolskih berilih kot obravnave besedil v diplomskih delih pričajo o aktualnosti besedil Marjana Tomšiča.

2 Mladinska književnost, intervjuji in kako pisati za otroke

Avgusta 2009 bo Marjan Tomšič slavil 70-letnico. Ob tem življenjskem jubileju sem se odločila za pregled njegove do zdaj izdane mladinske književnosti, saj je po mojem mnenju precej bolj prezrta kot na primer njegov istrski cikel.⁴ Spoznanja po obravnavi osmih del mladinske književnosti dopolnjujejo citati iz književnih besedil (večinoma v opombah), odlomki iz nekaterih že objavljenih intervjujev, esejev in razprav, v katerih Marjan Tomšič odkrito spregovori o svojem življenju, pisateljevanju in načelih (npr. Kajzer 1993, Cergol-Bavčar 1994, Golob 1995, Conradi 2000, Milič 2000, Kušar 2004), ter odlomki iz delno strukturiranih intervjujev, ki sem jih opravila s pisateljem avgusta 2008 in februarja 2009 (Vižintin 2008/09).⁵

---

² Znanstvenofantasična kratka zgodba *Črno sonce* iz zbirke *Veter večnosti* (1989) ne sodi med mladinsko književnost, a je isto besedilo objavljeno kar v dveh berilih različnih založb (Rokus, Mladinska knjiga).

³ Več diplomskih nalog/del je nastalo o književnih besedilih Marjana Tomšiča za odrasle (glej npr. M. Kadivec (1994), Zimic, V. (2002), Alič, T. (2003), Bigec, T. (2003), Novak, O. (2004), Lorger, L. (2005), Polajžer, T. (2007), Bratina, T. (2008) idr. – avtorice (!) so navedene po letnicah izida diplomskih del, vir: <http://cobiss4.izum.si/scripts/cobiss?ukaz=DIRE&dfr=11&id=1516291357331027>, 22. 2. 2009).

⁴ Mladinskih del Marjana Tomšiča ne najdemo npr. v pregledu *Slovenska književnost III* (2001) v sklopu *Mladinska književnost* (Saksida 2001), najdemo pa ga kot pisca proze za odrasle v sklopu *Pripovedna proza* (Borovnik 2001), kjer je omenjena zbirka *Začarana hiša in druge istrske pravljice*. Eden od možnih razlogov je tudi dejstvo, da so kar štiri od osmih mladinskih del Marjana Tomšiča izšla od leta 2000 naprej. Na drugi strani Mušič (*Veliki album slovenskih pisateljev* 2004, 269) zapiše: »Tomšič je tudi eden naših najvidnejših mladinskih pripovednikov.«

⁵ Avgusta 2008 so nastali prvi posnetki za potrebe raziskovalne naloge na podipomskem študiju Poučevanje na razredni stopnji na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani, pri predmetu metode znanstvenega raziskovanja (kvalitativno raziskovanje, življenjska zgodovina) pod mentorstvom dr. Majde Cencič. Za pridobivanje podatkov za življenjsko zgodovino je zelo primeren nestandarizirani/nestrukturirani ali delno strukturirani intervju, ki lahko vključuje zgodbe. V primerjavi s standariziranim intervjujem je nestandarizirani manj formalen, vprašanja usmerjajo intervjuvanca, niso pa vnaprej strogo določena. »Pri nestandariziranem intervjuju je treba doseči med intervjuistom in intervjuvancem tesnejši, osebnejši, intimnejši, *zaupnejši odnos* [...] posegamo tudi na področja, ki so za intervjuvanca občutljivejša, deli-

Ob tem ne gre za interpretacijo besedil s pomočjo poznavanja avtorjevega življenja (izjemoma je to možno le pri avtobiografski književnosti), temveč gre za avtorjev pogled na svojo že izdano mladinsko književnost skozi njegovo osebno čutenje in razmišljanje. Menim, da avtorjev osebni vidik pomembno osvetljuje eno plat medalje, drugo dodajo bralci, tretjo literarni kritiki.

»Strast do pisanja me je zasvojila (tako bi rekla dr. Sanja Rozman) že v osnovni šoli; od šestega razreda dalje sem kar naprej kaj pisal, pisaril ... Svoje umotvore sem pošiljal v *Mlada pota*, a tam jih je urednik in mentor pisatelj Ivan Potrč vztrajno zavračal, češ da sem črnogled, življenje pa je vendar eno samo veselje, je optimizem, je realizem svetlih perspektiv ... In tako se je zgodila moja prva objava: ne v *Mladih potih* temveč v časopisu *Delavska enotnost* 1. januarja 1958; naslov črtice: *Žogica*. Tematika zgodbe: krivica. Podpis: M. T.« (Milič 2000, 43)

opiše svoje pisateljske začetke in težave z objavami Marjan Tomšič. Meni, da kvalitetno mladinsko književnost piše »otrok v pisatelju«⁶ in obenem opozarja na napake, ki jih pisatelji mladinskih del storijo, ko pišejo za mlade bralce:

»Otrok v pisatelju namreč nima nič skupnega z ogabno sladkobnostjo v načinu pripovedi in v sami zgodbi; in nima nič skupnega z vsiljivo poučnostjo, s smešno pootročnim jezikom, kjer kar mrgoli pomanjševalnic; in tudi nima nič skupnega z moralizatorstvom, še manj s strogo dvignjenim kazalcem in ostro privzdignjenimi obrvmi. Otrok v pisatelju ne mara, ponavljam, polresnic, še manj pa laži. Od vsega pa so mu gotovo najbolj zoprni tisti teksti, ki so pedagoško privzdignjeni in kar zaudarjajo po šolskih klopek« (Tomšič 1997b, 37).⁷

---

katnejša in zaupnejše narave« (Sagadin 1995, 312). Dober vir podatkov so osebni dokumenti (pisma, dnevnik, zapiski), uradni dokumenti, novice iz dnevnega časopisja, morebitni že objavljeni intervjuji. Več o metodi življenjske zgodovine glej Cencič 2001, 2006. Februarja 2009 je bil v intervjuju poudarek na mladinski književnosti; vseh posnetkov skupaj je za približno osem ur. Z Marjanom Tomšičem se pozna od leta 2004, včasih se sprehajava skupaj po Slovenski Istri, srečujeva se na literarnih večerih in drugih kulturnih prireditvah. Dvakrat sva sodelovala profesionalno: prvič pri literarnem večeru z Meto Kušar, ki ga je vodil Marjan Tomšič (Koper, knjigarna Libris, 24. 6. 2007); drugič sem vodila literarni večer, na katerem je Marjan Tomšič predstavljal svojo (za zdaj) zadnjo izdano knjigo *Uroki polne lune* (2008) (Sežana, Kosovelova knjižnica, 12. 6. 2008).

⁶ V članku problematizira pojem »otrok v pisatelju« in se sprašuje, kateri otrok: »Jo piše tisti Drugi v pisatelju, ki je že odrasel ali pa jo piše tisti Prvi v njem, ki je še vedno otrok? In kaj pomeni: Drugi, ki je odrasel? Ali ni to tisti Drugi, ki je že programiran? Ki je že pod vplivom dolgoletnega vzgajanja in prevzgajanja? Ki je že civiliziran, in je torej produkt dolgoletnega vplivanja mnogih dejavnikov. Kdo so to, pač vemo. Najprej te klešejo starši, nato te obdeluje vrtec, šola, religija, družba v najširšem smislu; ulica, vas, služba in tako dalje. Otrok v nas, tisti Tretji (pravzaprav Prvi) pa se stiska v kot in nima več daru govora, tudi pisanja ne [...]. Le malo je takšnih, ki se kot odrasli pisci, torej zreli, urejeni, kultivirani ... umaknejo, gredo na sprehod ali že kam, in dovolijo smrkavcu v sebi, da pove svoje« (Tomšič 1997b, 36).

⁷ Podobno opažanje problematizira tudi Blažič (2007, 45): »Nostalgični odrasli želijo, da mladinski avtorji idealizirajo otroka in čas otroštva, zato uporabljajo pootročni govor, pretirano uporabljajo pomanjševalnice in ljubkovalnice, otroške besede ter idealizirajo podobo otroka in otroštva.« Kot avtentične ustvarjalce kompleksnih književnih besedil, ki jim uspe preseči te okvirje, Blažič (*isto*) navaja nekatere avtorje in označuje njihova besedila kot: »kritična Saša Vegri, empatična Tone Partljič, hermetična Niko Grafenauer, poetična Boris. A. Novak, subverzivna Svetlana Makarovič in Andrej Rozman Roza ter drugi«.

V prihodnjih dveh poglavjih dokazujem, da je otroštvo, prikazano v Tomšičevi mladinski književnosti, vse prej kot idealno, v njej pa iščem tudi Tomšičeve najbolj tipične teme in motive.

3 Realistična avtobiografska kratka proza

Svoje otroštvo v Račah pri Mariboru opiše Marjan Tomšič v dveh avtobiografskih zbirkah kratkih zgodb: *Super frače*⁸ (Ljubljana: Borec, 1988) in *Frkolini* (Ljubljana: Mladika, 1998). Obe zbirki je ilustrirala Marjanca Jemec Božič, v prvi so ilustracije črno-bele, v drugi barvne. V zbirki *Super frače* je zbranih 33 kratkih proznih zgodb, v zbirki *Frkolini* pa 35 (malo daljših) proznih zgodb; vsaka ima svoj naslov. Kraj dogajanja so večinoma Rače pri Mariboru, čas dogajanja med drugo svetovno vojno (*Super frače*) in prva leta po njej (*Frkolini*), pripovedovalec prvoosebni, glavni književni junak pa fant Marjan. Skupne so tudi nekatere stranske osebe, ožji družinski člani in vrstniki, ter motivi: hrepenenje po ljubezni (prave/prve) matere in očetovi bližini,⁹ otroške »lumparije«, lakota, nasilje, ljubezni ... Družbene ureditve, komunističnega režima, se dotakne le bežno (*Mali komunist* v zbirki *Super frače*, *Med kamni hudobije* v zbirki *Frkolini*).¹⁰ Navidezno sta si zbirki podobni, podrobnejša analiza pa pokaže razlike; druga zbirka v marsičem nadgradi in preseže prvo.

3.1 *Super frače*

Motivi, ki se pojavljajo v zbirki *Super frače* (1988), so zaznamovani z drugo svetovno vojno. Za glavnega junaka Marjana, predšolskega in osnovnošolskega fanta, so najpomembnejši družinski člani (sestri Jožica in Štefka, brat Tone, oče, mati, ki umre pri Marjanovih treh letih, mačeha) in prijatelji (Nandek, Rudi, Jožek, Jožica, Štef, Cveto, Katja, Zvonko in drugi). V prvi kratki zgodbi *Barvna stekelca*¹¹

---

⁸ Marjan Tomšič je opozoril, da se v besedi »frače« skriva poimenovanje za njegov rodni kraj (f)Rače.

⁹ Lik matere, prve in druge, se pojavlja večkrat. Po prvi, ki jo zgodaj izgubi, neizmerno hrepeni, od druge je večkrat tepen (*Barvna stekelca* v zbirki *Super frače*; *Dve mami, Nekaj visi v zraku, Sultan, ognjoki in modra norost, Skrivni prehod* v zbirki *Frkolini*). Oče se pojavlja v zgodbah manjkrat, glavna oseba Marjan hrepeni po njegovi bližini in priznanju, očeta občuduje in spoštuje, a le redko je z njegove strani deležen prijazne besede (*Moj oče, Mali komunist* v zbirki *Super frače*; *Očetovi brkci, vrtinci, krogci, spirale* v zbirki *Frkolini*).

¹⁰ V zbirki *Super frače* opiše očetov status, zaradi katerega je bil pogosto tepen in ozmerjan s strani nedelavskih, torej kmečkih otrok, z »malim komunistom«. »Moj oče je bil komunist in predsednik krajevnega ljudskega odbora, bil je uradna oblast. V imenu delovnega ljudstva in v imenu komunistične partije je urejal zadeve delavcev in kmetov« (*Mali komunist*, 121). A to njihovi družini ni prineslo niti bogastva niti udobja, avtor pa v nagovoru bralcu komentira: »Vidite, zaradi politike sem jih dobil že v otroških letih. Ni čudno, da je pozneje nikoli nisem maral in da še danes bežim pred njo« (*isto*, 123). Tudi v zbirki *Frkolini* čuti mali Marjan negativne posledice zaradi očetove zvestobe političnemu režimu, tokrat s strani vodstva šole: »Tako je rekel ravnatelj, ki me ni maral zaradi očetovega političnega prepričanja, ki pa mene takrat ni nič brigalo« (*Med kamni hudobije*, 159).

¹¹ Zaradi lažjega sledenja citatom iz posameznih 33/35 zgodb so v tretjem poglavju tega članka navedeni naslovi posameznih poglavij in ne naslovi zbirk (*Super frače, Frkolini*). Opozarjam

spoznamo triletnega Marjana, ki se pelje na mamin pogreb. Mamina smrt, ki se je pravzaprav ne zaveda, prinese poleg žalosti tudi redke dobrote: bonbone in prvo vožnjo z avtobusom – ter letalski bombni napad, ki se kot spremljajoči motiv pojavi še v drugih zgodbah (npr. *Bombe in krompirčki*, *Letalo*, *Moj oče*). Sestavni del vojnega in povojnega otroštva je orožje, ki postane otroška igrača (npr. *Šum v bombi*, *Sablja in pištola*, *Bučmani*), nemalokrat nevarna za življenje. Najpogostejši motiv, ki poleg bombnih napadov in orožja še stopnjuje vojne grozote, je nasilje, in to v več oblikah: nasilje nemških vojakov nad Slovenci (*Ne morejo*), danes nepojemljivo fizično nasilje nad učenci v šoli (*Zakaj ne maram graha*, *Smrtna obsodba*),¹² fizično kaznovanje kot vzgojna metoda staršev (*Bučmani*), posledično pa se razvije nasilje med otroki samimi (npr. *Prstan*, *V bratovi šoli*, *Mali komunist*),¹³ ki ga prvoosebni pripovedovalec pojasnjuje takole:

»Vojna povzroči, da postane človek zver. In vojna pokvari tudi otroke. Znori jih, zmede, tudi otroci postanejo krvoločni. Takšni smo bili mi: razcapani, smrkavi, ušivi, lačni in divji. Smrt je ujčkala našo zibelko, s smrtjo smo se igrali, smrti je bilo vse polno okrog nas. Videli smo ranjene, mrtve, videli smo mučenje, ubijanje, vse to smo doživljali. Smeh je zginjal z naših obrazov, otroškosti ni bilo v naših očeh. Gledali smo ostro, v nas je bilo vse, le radosti in brezskrbnosti ne. Bil je strah, sovraštvo, gnus, bila je tudi morilska sla, krvoločnost, pa žalost, obup in grenkoba« (*Prstan*, 24).

Drugi najpogosteje ponavljajoči se motiv je lakota, ki si podaja roko z revščino (npr. *Bombe in krompirčki*, *Šum v bombi*, *Lačne zgodbice*, *Kamen-kruh*, *Rumena akacija*, *Sedma božja zapoved*, *Sladko življenje*).¹⁴ Navkljub neusmiljeno krutim časom počnejo otroci tudi otroške neumnosti (npr. *Super frače*, *Voda*, *Mladost je norost*), poskušajo odkriti razlike med ženskim in moškim telesom (*Tam spodaj*, *Ljubimca*), kar je strogo prepovedano in zato toliko bolj skrivnostno in zaželeno, in se zaljubljajo. Po posebni liričnosti izstopa zgodba *Prva ljubezen*, ki izpoveduje sedemdnevno ljubezen na prvi pogled med sedemletnim Marjanom in petletno Lijo: »Le sprehajala sva se in se gledala in se držala za roki in cel svet je bil najin in razen naju ni bilo nikogar drugega na tem svetu« (*Prva ljubezen*, 81), ko pa je

---

še na eno pravopisno pomankljivost: kadar citiram, pišem tropičje (...) levo stično, če je tako navedeno v izvorniku.

¹² »Neke roke so me grabile, potegnile za oder, potem so me vlekli preko dvorišča, me suvali in prisuvali v sobo, tam pa so me topli in bili so strašni, strašni. Tisti dan smo jedli grah in vsega sem izbruhal po lepem, svetlem parketu. Živalski obrazi so tulili okoli mene, sami živalski obrazi in iz ust jim je pršela slina. Ko so se zdvijali, so me odvlekli v klet in me sunili po stopnicah« (*Zakaj ne maram graha*, 22). To je bila kazen za predšolskega fanta, ki se je na proslavi uprl, da bi govoril nemško.

¹³ Marjan in šestnajstletna Joža najdeta v gozdu pet mrtvih vojakov. Joža jih začne obračati, en vojak ima na roki zlati prstan. Ker prstana ne more sneti, je med mrtvimi poiskala nož »in hladno odrezala prst. Hrsk, in že je odfrčal. Dvignila je prstan in si ga nekaj časa ogledovala, potem pa ga je malo obrisala v travo in si ga nataknila na sredinec leve roke« (*Prstan*, 25).

¹⁴ »Čez teden smo jedli krompir in fižol, fižol in krompir, brez zabele, seveda« (*Lačne zgodbice*, 42), v juho pa je mati porinila vročo grebljico, da je zacvrčalo in so otroci mislili, da je mati zabelila juho z mastjo in ocvirki, ki so jih potem zaman iskali. »Bilo je nekaj dni v nekem tednu, ko smo jedli na dan samo enkrat. Vsak je dobil po dva ali tri krompirje in kakor zveri smo besno gledali drug drugega in ljubosumno ter renče primerjali velikost krompirčkov« (*isto*, 44). »Bili smo kar naprej lačni, bile so nas ene same velike, lačne oči [...] ker smo bili kar naprej lakotni, smo pogrizli vse, kar se nam je ponujalo, če je bilo vsaj malo užitno« (*Rumene akacije*, 86), zaradi česar je prihajalo tudi do kraj, zmot in zastrupitev.

cirkus odšel iz mesta, je morala oditi tudi mala Romkinja. Stereotipno podobo zlobnih in krutih nemških vojakov preseže pisatelj v dveh zgodbah (*Šum v bombi, Super frače*), ki pričata, da so bili tudi nekateri nemški vojaki predvsem ljudje.¹⁵ V prvi zgodbi reši nemški vojak Helmut glavnega književnega junaka Marjana pred gotovo smrtjo, ko se je igral z bombo; v drugi (ki ima istoimenski naslov kot celotna zbirka) je prikazan nemški vojak Štefan Walzer, mehanik, ki jim daje gumo za frače, njihovo otroško orožje, včasih pa tudi čokolado ali kaj sladkega. Dobroto otroci nemškemu vojaku povrnejo, ko je zaprt v grajskem zaporu, otroci pa mu nosijo hrano. Glavni junak Marjan tudi dvomi v absolutni prav odraslih in poslušnost otrok: »Tako pravijo odrasli, ki itak nič ne vedo in vedno vse pokvari-jo« (*Strašno strašni strah*, 58) in »Ampak, če bi bili vsi pridni, kdo bi pa potem odkril Ameriko, Indijo in dinamit?« (*Kdor ne uboga ...*, 120), sebe pa označi kot otroka, ki je: »večno lačen in večno žejen, kakor telček nemiren in plašen, zvedav in nagajiv, pa tudi enako neumen in trmast« (*Šeka in Bronka*, 155).

»Dokler nisem začel pisati, sem imel težave s spominom na otroška leta. Ko pa sem začel, se je spominski kolut začel vrteti nazaj, spominjal sem se stvari, za katere sem mislil, da sem jih pozabil. Med drugim sem se spomnil svoje mame, nekaj dogodkov; ko je prišla iz Maribora in mi prinesla, ironično, nemške vojake, svinčene figurice, v različnih bojnih položajih, kar seveda ni bila nobena igrača. Potem se spomnim, ko mi je cvrla kurja čreva in mi neprestano govorila, kako je to dobro. Mislim sem si, da to ne more biti dobro, ko pa sem poskusil, je bilo res dobro. Spomnim se tudi, ko je spet odhajala v bolnico. Čutila je, da se ne bo več vrnila. Imela je tuberkulozo že ob mojem spočetju, tako da sem se rodil z okuženo krvjo in bil na tem, da umrem, trikrat že kot dojenček. Vsakič je šel moj oče, ker so mu rekli, da bom zagotovo umrl, iskat krsto, čisto majhno. Ker nisem umrl, jo je nesel nazaj, to se je dvakrat ponovilo. Ko se je to zgodilo tretjič, je ni nesel nazaj, ampak je šel v drvarnico, vzel sekuro in jo razbil. Potem jaz nisem več umiral. Oče se je odločil, da ne bom umrl, in jaz sem najbrž to čutil, in nisem umrl. Maminega obraza se ne spominjam, zanimivo, niti v sanjah ne. Ko pa sem pisal *Uroke polne lune*, sem v simboliki sanj prepoznal dogodke iz mojega otroštva, ko je bila ona še živa. Izguba mame, vojna, nasilje, ubijanje, bombardiranje, po vojni sovraštvo, nagnetenost, da si ga fizično čutil, vse to je brez dvoma usodno vplivalo name, v gene mi je položilo strah, iracionalen strah pred nečim, kar se lahko vsak hip zgodi, predvsem pa strah pred ljudmi – ker te grozote so počenjale ljudi,«

komentira Marjan Tomšič vprašanje, zakaj je o svojem otroštvu izdal prvo knjigo spominov *Super frače* (1988) šele pri devetinštiridesetih letih (Vižintin 2008/09).¹⁶

3.2 Frkolini

Drugo zbirko spominov na otroštvo *Frkolini* (1998) je izdal deset let za prvo. Novi spomini so se v Marjanu Tomšiču zbudili, ko je obiskal rojstno hišo svoje mame. Našel je mamin poročni list, v katerem je pisalo, da se je

»Maria Klajžer rodila leta 1908 v Studencih pri Mariboru, v ulici Ob izviroh številka štiri. Ko sem po dolgem iskanju našel to hišo, okoli katere je še danes vse polno izvirov in izvirkov [...], je to name delovalo kot čudež. Česa takega še nisem doživel! Srečanje s krajem rojstva

¹⁵ »Včasih je katerega pobožal po laseh, včasih pa je kakšnega narahlo sunil, kot da bi se hotel tepsti z njim. A včasih nas je gledal tako čudno žalostno in otožno, tako strašno žalostno nas je gledal, da nam je postalo nerodno in nismo vedeli, kam naj pogledamo. Kadar nas je tako gledal, je imel solzne oči« (*Super frače*, 33).

¹⁶ Prvi del spominov na pravo mamo (vojaki, pečenje črev) je zapisan tudi v zgodbi *Dve mami* v zbirki *Frkolini*.

moje mame se je spremenilo v blaženo inspiracijo. Ko sem se vrnil v Koper, so vrele iz mene frkolinske zgodbe s tako močjo, kot je tam vrela iz hriba studenčnica» (Conradi 2000, 68).

Čeprav imata obe avtobiografski zbirki podoben tematski okvir (otročstvo), se tudi razlikujeta. Čas dogajanja v zbirki *Frkolini* seže predvsem v leta po končani drugi svetovni vojni; glavna književna oseba Marjan odrašča, iz osnovnošolskih klopi preide v srednješolske. Kraj dogajanja se razširi iz gradu Rače v Slivnico (npr. *Topolinček*, *Med kamni hudobije*) in Maribor (npr. *Mezinček*, *Čudež*).¹⁷ Zanimivo je, da skladno z odraščanjem narašča tudi obseg posameznih zgodb in njihovih naslovov.¹⁸ Nekateri motivi izginejo, namesto njih se pojavijo novi, pisec preseže samo opisovanje, postane bolj razmišljujoč in čuteč. Pogostejši so zahtevnejši slogovni postopki,¹⁹ novost so posamezne narečne in pogovorne besede v dvogovorih,²⁰ več je frazemov in humornih vložkov.²¹

¹⁷ Enkrat je kraj dogajanja tudi otok Lokrum blizu Dobrovnika (*Slavček na veji*). Čeprav je pripovedovalec še vedno prvoosebni, avtor izjemoma ene zgodbe ne zapiše na podlagi svojih izkušenj. Pojasni, da mu jo je povedal »mož moje krstne botre. Je hecna, zato sem jo uvrstil med ostale« (*Rdečke pod kinklo*, 79).

¹⁸ V zbirki *Super frače* je 33 kratkih proznih zgodb na 157 straneh, v zbirki *Frkolini* pa 35 na 197 straneh. Naslovi v zbirki *Super frače* so večinoma kratki in jedrnat (npr. *Prstan*, *Voda*, *Bučmani*, *Ljubimca*, *Skrivnost*), medtem ko so mnogi naslovi v zbirki *Frkolini* daljši in bolj opisni (npr. *Cigarsko huda cigara*; *Nekaj visi v zraku*; *V rovu*, *globoko pod gradom*; *Grozno strašni stolp*; *Sultan*, *ognojki in modra norost*).

¹⁹ Avtor je v desetih letih v svojih književnih delih kot pisec (do)zorel, saj zasledimo v zbirki *Frkolini* pogostejše in zahtevnejše slogovne prijeme (metafore, razširjene opise, primere). »In tako je prišel tisti usodni dan. Bilo je popoldne. Oblaki so se strnili v sivo kupolo, v pokrovko, ki se je poveznila nad vasi in polja. Bilo je neznansko mrko, vse brezdušno zaprto, brezizhodno. Astmatike je dušilo, zdravim pa je jemalo voljo do dela in menda tudi do življenja. Bil je eden tistih dnevo, ko te vse tišči dol, te lepi na prašna tla. Ko si brez razloga utrujen, ko se ti nič ne ljubi. Ko je sonce daleč, ko se vesolje pogreza v močvirje, ko horizonti kar tako izginjajo. In vse se vleče, plazi in se tudi živalim nič ne ljubi. Ptice posedajo, psi se kam zavlečejo, mačke čepijo ko kupčki nesreč. In ni nobenega vetra, niti pihca ne. Vse obstane in je kakor mrtvo. Zrak pa diši po ribah in po nečem pokvarjenem. Nebo pa, oh, nebo lega na duše in človeku jemlje up« (*Mezinček*, 95). »Ob tej nesreči se je moja mama kar malo zamislila. Odslej me je bolj previdno pošiljala po kvas. Kajti kvas je pač kvas. Napihne, razširi, poveča. Tako kot živa, bujna, prebujna fantazija. Toda brez kvasa ni dobrega kruha. Tudi to drži. So le mlinci, ki pa so pusti, trdi in ... in ... brez fantazij« (*Kvas in fantazija*, 104).

²⁰ Primeri štajerskih narečnih ali pogovornih izrazov, napisanih brez posebnih oznak (podčrtala Vižintin): »Pa kaj se te naj zgodi? Bejžte no, saj ne bo nič« (*Nekaj visi v zraku* ..., 33). »Pusti pubeca, naj spi« (*Kvas in fantazija*, 104). »Seveda je potem treskalo in na naših bučah, hrbitih ter ritih se je zlomila marsikatera palica, da o kuhlah niti ne govorim« (*Topolinček*, 118). »Daj, stisni no, do daske! Naj toti pubeci vidijo, kaj se pravi dirkat. Blažek, pritisni!« (*isto*, 119). Predvidevam, da se je avtor v drugi zbirki opogumil in si dovolil nekaj narečnih izrazov, saj je od izida prve knjige minilo deset let, v tem času pa je izdal kar nekaj svojih del z istrsko tematiko, v katerih je uporabljal istrsko narečje, npr. *Oštrigecca* (1991), *Zrno od frmentona* (1993), *Noč je moja, dan je tvoj* (1989), *Glavo gor, uha dol: pravljičice iz Istre* (1993).

²¹ Primera za humorne vložke (prvi tudi za fizično nasilje): »Kar padalo je, lasalo, bunkalo, tleskalo, navijalo ušesa, metalo sem in tja, valjalo ... Niti zajokati nisva utegnila, tako zne-nada se je usulo.//Šipa je požrla polovico očetove plače. Isto velja za dohodek Nandekove družine. In cel teden se ta zadeva ni pomirila. Dobivala sva jih še kar naprej. To so bile najbrž obresti« (*Nekaj visi v zraku* ..., 36). »Recimo, da je Pavla pretiravala in je bilo pikov

Prva zgodba je tudi v zbirki *Frkolini* namenjena mami oziroma mamam (*Dve mami*), vendar z bolj tenkočutno izraženo stisko ob izgubi.²² Lakota, eden vodilnih motivov iz prve zbirke spominov, postane manj pomembna, več je posrednih podob revščine ter razlag, kako živijo na gradu (npr. *V rovu, globoko pod gradom; Leni krap; Svetlolaska, Gugalnica*).²³ Nasilje, drug najpogostejši motiv, se še vedno pogosto pojavlja; ker se motiv nasilnih nemških vojakov pojavlja redkeje, pride še bolj do izraza fizično kaznovanje staršev, učiteljev in duhovnikov (npr. *Nekaj visi v zraku; Sultan, ognjki in modra norost; Rdečke pod kiklo; Topolinček; Med kamni hudobije; Brez posluha*).²⁴ Skladno z odraščajočim glavnim junakom se večkrat ponovi motiv zaljubljenosti in želje po raziskovanju moškega in ženskega telesa (npr. *Tisto ..., Volčja kri, Mezinček, Ljubezen do klavirja*).²⁵ Namesto bombnih napadov se pojavi motiv poškodovanih otrok, ki se igrajo z bombami (ali njenimi deli): Marjan ostane brez enega prsta na roki, skupini deklet raznese v rokah igračo – bombo (*Mezinček, Svetlolaska*),²⁶ kot posledica vojne se pojavi tudi motiv vojnih

---

le trideset, je bilo to vendar za tri gade. Če pa je smrten že en kačji pik, potem bova midva zdaj gotovo umrla, in to ne enkrat, ampak trikrat zaporedoma» (*Nožek, ose in ljubezen*, 174). O komičnem v zbirki *Super frače* piše več Čebrov (1997); malo lažji časi dopustijo več spominov na komično v zbirki *Frkolini*, vendar zasledim jaz v zbirkah *Super frače* in *Frkolini* predvsem krutost in nasilje ter le posamezne drobce humorja.

²² »In prava mama je imela drugačne lase, drugačne oči, drugačne ustnice, drugačen vonj in predvsem drugačen glas. Da, to je bilo tisto. Glas. V tem se ta mama nikakor ni mogla primerjati z ono drugo. In to, po čemer sem najbolj hrepenel in česar sem si noro želel, je bil njen glas« (*Dve mami*, 10).

²³ »Vsi po vrsti smo bili namreč reveži, vsi, ki smo bili prisiljeni živeti v gradu, lakota pa naredi iz ljudi iznajdljivce, pa se je tako marsikateri krap iz okoliških ribnikov, in čuvaju Mihu prav pred njegovim nosom, preselil v skromne kuhinje, od tam pa v naše želodce« (*Leni krap*, 47).

²⁴ »Župnik je namreč izgubil vso kontrolo nad sabo, zgrabil je Francuna in ga kar tam, vsem na obeh, začel prav pošteno garbati. Francun je cvilil, brcal, kričal na vse grlo, župnik pa se ni mogel ustaviti in si je dajal duška s popolnoma odprtimi zapornicami čisto človeške, torej prav nič božje jeze [...] Doma so ga biksali en teden skupaj in morala je posredovati cerkev sama, v osebi mladega kaplana. Če se ta ne bi usmilil fanta, bi ga najbrž stolkli do amena. Dva tedna ga ni bilo v šolo. Toliko časa je njegovo telo potrebovalo, da je zakrpalo scefrano kožo. Ta je bila najbolj spokana na zadnjici in po hrbtu« (*Rdečke pod kiklo*, 83).

²⁵ »Z nohti ali pa s kakšno palico smo se torej praskali po hrbtu, po podplatih, po prsih, po trebuhu ... in potem se je kakšenkrat pač zgodilo, da smo zašli na prepovedana telesna območja. In smo se tam božali. Skrivaj, seveda« (*Tisto ..., 75*). »Prišla je čisto do mene, vroče me je gledala in me je, pomislite, me je kar tako poljubila na usta. Potem je vzela moj obraz med dlani in me je še enkrat poljubila. In še enkrat. In še enkrat. Vsakokrat drugače in vsakokrat bolj korajžno, bolj razprto.//In veste, kaj sem storil jaz? Zdaj, ko bi moral, ko bi bilo treba, ko bi lahko ... pa sem se zasukal, se strgal iz njenega objema in zdiral iz dvorane. Kot izstreljen sem butnil na hodnik, ga v sekundi pretekel in bežal, bežal, kot da mi sledijo sami peklenščiki« (*Ljubezen do klavirja*, 110).

²⁶ »Pošasten pok! Vse okoli mene je v eksploziji. Svet leti narazen. Vse se trga, cefra, se bliskovito razkraja.//Potem votla, grozljivo brneča tišina. In blazno spoznanje, pošastno videnje: moja desnica je krvava, vendar cela. Levica pa ... o, groza! Smrtna groza. Vidim scefran mezinček. Nekaj zdruzasto krvavega visi le še na kožni nitki. Zgrabim tisto, kar visi, in odtrgam. Začenem proč. Potem krik. Blazen krik, visok, ultra visok pritisk« (*Mezinček*, 97). Marjan Tomšič je resnično brez levega mezinca in res ga je izgubil na takšen način (Vižintin 2008/09). »V trenutku, ko sem planil skozi velb in bil od skupinice oddaljen kakih dvajset metrov, me je pahnila nazaj proti zidu strašna eksplozija. Zabliskalo se je, zakadilo in videl

sirot (*Svetlolaska*). Še vedno je precej opisov otroških neumnosti in bujne otroške domišljije (npr. *Cigansko huda cigara*, *Nekaj visi v zraku*, *Volčja kri*, *Slavček na veji*, *Kvas in fantazija*). Glavni junak odrašča, potuje v širši svet (zaradi šolanja in potreb po zdravstveni oskrbi), dobi nove prijatelje – predvsem pa se začne oblikovati kot odraščujoča osebnost, več je samorefleksije in (samo)kritike (npr. *Črvički v jabolku*, *Slavček na veji*, *Mezinček*, *Ljubezen ob klavirju*, *Med kamni hudobije*, *Povabilo na ples*).²⁷ Med nove motive sodijo tudi negativne in pozitivne izkušnje z odraslimi (npr. *Čarovnikov vajenec*, *Ekstra ribič*, *Topolinček*, *Povabilo na ples*), velika želja po branju (*Kralj v mleku*) in prve pisateljske izkušnje (*Tintnik*).²⁸

3.3 Zametki fantastičnega v avtobiografski kratki prozi

Kratke zgodbe so večinoma realistične, le v nekaterih je zaznati sledi fantastičnega (npr. *Strašno strašni strah*, *Rdeči škornji* v zbirki *Super frače*; *V rovu*, *globoko pod gradom*; *Skrivni prehod*; *Mezinček*; *Zvezdice, zvezde, ozvezdja*; *Lučka, kresnička, dušica* v zbirki *Frkolini*), kar je značilnost mnogih drugih del Marjana Tomšiča s fantastično vsebino. Zdi se, kot da je beg v domišljijski svet pomagal preživeti glavni književni osebi Marjanu v neusmiljeni resničnosti. Fantastični elementi so v avtobiografski prozi najpogosteje povezani s stiskami, ki so jih prinesla vojna leta, prežeta z vsakovrstnim nasiljem in lakoto, in hrepenenje po mami.²⁹

sem, kako je vrglo dekleta ven iz kroga, kako jih je razmetalo, povaljalo, in videl sem, o mili Bog, videl sem okrvavljene obraze, scefrane obleke, raztrgane roke [...] Štedilnik, ki ga je ta deklica našla ob ribniku, je bil namreč igrača – bomba. Ekplodiral je tisti hip, ko si odprl vrata. Pred podobnimi, smrtno nevarnimi igračami me je svaril oče» (*Svetlolaska*, 116). In kaj se je zapisalo v otroški duši? »Še dolgo po tem dogodku me je bilo strah kupljenih igrač. Zdela se mi je, da se v vsaki skriva huda nesreča« (*isto*, 116).

²⁷ »Z umetninami smo delali kot svinja z mehonom. Kaj kmalu so bili kipi prevrnjeni, porinjani v kak kot. Tudi pohabili smo jih; odbili smo jim prste, roko, nos ... // Grajsko bogastvo je potem začelo kar izginjati. Še sanja se mi ne, kam je odhajalo, kar poniknilo [...] Pozneje se je veliko govorilo o teh krajah, toda bolje tako kakor drugače. Če namreč ne bi umetnin razgrabili, bi jih mi gotovo do kraja uničili« (*Črvički v jabolku*, 19–20), ocenjuje avtor samokritično uničevanje zapuščenega grajskega bogastva. Samorefleksija je povezana tudi z neumnostmi, ki so jih počeli otroci. Opisu dogodka se pridruži glodanje vesti in obžalovanje: »Spominjam se, takoj ko je led zletel iz moje roke, mi je postalo žal. Ko se je bližal Brankovemu licu, sem si vroče želel, da bi zgrešil. Ko pa se je zapičil v ličnico in tam obtičal, me je preplaval neznanski strah. Strah, ki je bil pomešan z obžalovanjem. In preden je sošolec padel, sem že tekel proč. Nisem počakal, da bi videl, kako se bo zakotalil po cestišču. Že sem tekel proč s krivdo v sebi; s takšno hudo krivdo, ki je kar kričala« (*Med kamni hudobije*, 160).

²⁸ »Umetnika je iz mene naredila moja prva ljubezen. Tista vroča prva zaljubljenost. Ta je povzročila, da sem deklici, ljubljeni, edini, najdražji, najlepši ... začel pisati pesmice. Nakracal sem jih za poln zvezek [...] Zvežčič s temi pesmimi se ni ohranil. Prav tako ne oni drugi, bolj debeli, v katerem je bil zapisan moj prvi roman. Nastajal je, ko sem hodil v sedmi razred. In veste, o čem je pripovedal? O rudarju, ki se tudi zaljubi in mu rudniški škrti, begmandelci, pomagajo uresničiti sanje srca« (*Tintnik*, 148–149), zaključuje Marjan Tomšič z neposrednim nagovorom bralca, ki se včasih pojavljala na začetkih ali koncih zgodb.

²⁹ »Vendar me zdaj ni bilo več tako strah in laže sem dihal. Tudi bolj miren sem bil in za mano se ni več plazila ledena groza. Tudi mraz mi ni mogel več tako zelo do živega. Lakota je postala znosnejša, groza vojne norije se je tudi nekako odmaknila. Mama pa, po kateri sem najbolj hrepenel, ni bila več tako daleč, tako obupno daleč in tako dokončno nedosegljiva. Bil sem kar pomirjen.//Ko pa se je spet nabralo dosti hudega in sem se začel sredi vse te

V zbirki *Frkolini (Mezinček)* najdemo zapis sanj, značilnih za veliko let kasneje izdan znanstvenofantastični roman *Uroki polne lune* (2008).³⁰ V nekaterih zgodbah v zbirki *Frkolini (Umor; Balon-žaba in slaba vest; V objemu zelene krošnje)*³¹ najdemo zametke za mladinsko fantastično kratko prozo, povezano s človeškim odnosom do narave in živali. To temo razvije Marjan Tomšič do konca v zbirkah *Zgodbice o kačah* (1995) in *Kar je moje, je tudi tvoje* (2004).

4 Pravljice in fantastična kratka proza za otroke in mladino

Obsežen del Tomšičevega opusa predstavlja fantastika.

»Psihofantastika, sanjska fantastika, pravljična fantastika, (psevdo)znanstvena fantastika. Pravo znanstveno fantastiko lahko pišejo samo tisti, ki so znanstveniki in hkrati pisatelji ... To je moj svet, samo moja fantastika. Rad berem pravljice, ker je tam največ fantastike, največ še nespremenjenih skrivnosti. *Sveto pismo* so spreminjali glede na potrebe, pravljic niso. Pravljičice so zrcalna podoba življenja – krute so kot življenje samo. A v sebi imajo vero v zmago dobrega, zato jih tako radi beremo« (Vižintin 2008/09).

Resnično in domišljijsko se v mladinski književnosti Marjana Tomšiča prepleta na različnih ravneh, zato delim njegovo neavtobiografsko prozo za mlade bralce v več skupin:³²

---

morije tresti in dušiti, sem že kako našel pot nazaj, tja do tiste na pol kamnite poti in skalnega useka. Ne vem, kako mi je to uspelo, ko pa tam, ob robu gozda, tistih skal v resnici sploh ni bilo. Sploh jih ni bilo! Vseeno se je vse to pojavilo kar tam, mehko in znenada. In spet sem smuknil na oni svet, se tam napil medenega mleka, se naigrjal, si nabral polne žepce kristalov ...« (*Skrivni prehod*, 63).

³⁰ »Mnogo let pozneje se mi v sanjah prikaže tista srajca, ki sem jo imel na sebi takrat, ko se je zgodilo. Čudežno žari in je nebeško modra. V resnici je bila nežno zelenkasta. Ta pa je azurno modra in na njej so še vedno kaplje krvi, ki tvorijo kupček, podoben ozvezdju Gostosevcev. Nekaj me potegne v te kaplje. Izginejo. Namesto njih se pojavi zlata mreža, ki se čudežno zvija skozi neskončna prostranstva [...] Zbudim se in tedaj me navda spoznanje. S polnostjo resnice se zavem, zakaj sem to storil, zakaj sem preslišal vsa opozorila, zakaj nisem poslušal Purgove Anice in pozneje tudi ne male Marice. Smešno in noro, vendar je bil to e d i n i način, da sem lahko doživel Zofijin objem. Zofija pa me je, in tega sem se zavedel šele po teh sanjah, tako zelo, zelo spominjala na mojo pravo mamo« (*Mezinček*, 100).

³¹ Najprej so bile živali za otroke igrača, s katero preganjajo dolgčas. Avtor večkrat opravičuje krutost otrok z vplivom vojnih grozot in gledanjem smrti, ki je sestavni del njihovega otroštva. Sočasno z odraščanjem glavne književne osebe pa se pojavi zavedanje, da gre za ubijanje, ne glede na to, ali so to živali ali človek.

³² Nobeno mladinsko delo Marjana Tomšiča ne sodi v kategorijo znanstvene fantastike. Kordigel (1994, 51) ugotavlja, »da je znanstvena fantastika zelo primeren literarni žanr za upovedovanje človekove individualne, predvsem pa kolektivne eksistencialne stiske. Štirje tematski krogi slovenske znanstvene fantastike: tema robota, tema vesoljcev, tema uničevanja bivalnega prostora in tema izgube človekove identitete ustrezajo štirim človekovim kolektivnim bivanjskim strahovom. Človek se boji za svoje prvenstvo na planetu, boji se za svoje okolje in za svojo individualnost.« V prispevku (konec tretjega poglavja) ugotavljam, da se v avtobiografski kratki prozi (*Super frače, Frkolini*) pojavljajo prvine fantastičnega ravno v povezavi s stisko. Dejstvo je, da je Marjan Tomšič avtor nekaj znanstvenofantastičnih zbirk za odrasle, npr. *Krog v krogu* (1968), *Onstran* (1980), *Veter večnosti* (1989), *Prah vesolja* (1999). V prvem poglavju omenjam, da se v šolskih berilih nahaja *Črno sonce* iz zbirke *Veter večnosti*. Ali to naznanja postopni prehod nekaterih znanstvenofantastičnih del

- zbirka (prirejenih) istrskih ljudskih pravljic: *Začarana hiša in druge istrske pravljice* (1994),
- dve zbirki fantastičnih kratkih zgodb, ki opisujeta sobivanje in komunikacijo človeka z živalmi: *Zgodbice o kačah* (1996) in *Kar je moje, je tudi tvoje* (2004),
- dve različni podobi sodobnega otroštva, kjer glavna književna oseba rešuje svojo stisko z domišljijjskim junakom: *Katka in Bunkec* (2000) ali pa rešuje težave s čudežno močjo: *Martova velika junaštva* (2001),
- slikanica s samosvojim fantastičnim svetom in satiričnimi prvinami: *Futek v Boškariji* (2003).

4.1 Istrsko ljudsko slovstvo

Marjan Tomšič živi danes v svoji kažeti (nekdanji istrski poljski hišici) v Gucih, koprski vasi. Istra, kjer živi že več kot 40 let, ga je prevzela in »zaštrigala« – a preden je prvič pisal o tej pokrajini in njenih ljudeh, je minilo petnajst let (Vižintin 2008/09).

»V Marezigah, kjer je bilo moje prvo delovno mesto v Istri, so mi otroci pravili zgodbe, štorije. Pri pouku so me vprašali, ali lahko pišejo »anka od štrig«. Seveda sem vprašal, kaj je to. Potem so mi povedali, da bi radi pisali o čarovnicah in njihovih čarovnijah, *štrigerijah*. V Marezigah sem tako slišal prve zgodbe o *štrigah*, *štrigonih*, *kodlákih* in drugih magičnih bitjih. Teža si takrat nisem zapisoval, vsaj načrtno ne. S tem sem se začel intenzivno ukvarjati šele potem, ko sem prišel v Gračišče. Tudi prve moje istrske štorije so nastajale v Gračišču, ne v Marezigah« (Novak Kajzer 1993, str. 86–87).³³

Istrsko ljudsko slovstvo je zbral Marjan Tomšič s pomočjo otrok iz Gračišča v treh zbirkah: *Noč je moja, dan je tvoj* (1989), *Glavo gor, uha dol: pravljice iz Istre* (1993), *Začarana hiša in druge istrske pravljice* (1994).³⁴ Za mladega bralca je po

---

Marjana Tomšiča v mladinsko književnost? Poznamo že nekaj del za odrasle, ki so tekom časa dobile bralce tako med mladimi kot odraslimi bralci, npr. *Povodni mož* Franceta Prešerna, *Martin Krpan* Frana Levstika, *Kozlovska sodba v Višnji Gori* Josipa Jurčiča; nekatera so postala tudi kanonska besedila mladinske književnosti in so sestavni del osnovnošolskih beril.

³³ Številni poznajo Marjana Tomšiča samo kot istrskega pisatelja. Sam zanika, da bi bil istrski pisatelj in poudarja, da je slovenski pisatelj, ki je napisal tudi nekaj knjig z istrsko tematiko. »Nisem Istran, sem »forešt« (tujec), ki je Istro vzljubil z vso dušo, z vsem srcem, in je bil morda prav zaradi tega slep za njen senčni, temni del [...] Moja vloga je bila najbrž le v tem, da sem opozoril »kontinentalne« Slovence na pozabljeni del nacionalnega telesa in da sem vzpodbudil slovenske Istrane k pisanju in iskanju kulturne in nacionalne identitete. Zdaj povsod in na veliko zbirajo starino, pesmi, ljudske zgodbe, v Istranih je prebujen ponos in raste samozavest. In to je seveda dobro [...] Pred mano so bili: Jakob Soklič, Alojz Kocjančič, Bert Pribac, Ferucio Jakomin, Milan Kuret, Dušan Jakomin in še drugi, ki jih zdaj odkrivajo« (Rustja 2000).

³⁴ Nekateri uvrščajo med mladinsko književnost vse tri zbirke ljudskega slovstva. Zbirki *Noč je moja, dan je tvoj* (1989) in *Glavo gor, uha dol: pravljice iz Istre* (1993), slednja je prevedana tudi v nemščino, prinašata sicer dragocen, a po mojem mnenju bolj odraslemu kot mlademu bralcu namenjen izbor ljudskega izročila, zato se z njima v pričujočem prispevku ne ukvarjam. Primerjaj: *Šolski album ...* (2007, 151) uvršča med rubriko »Za mlade« vse tri zbirke ljudskega slovstva, a s posebnim razdelkom »Zbirke ljudskega slovstva (blaga) iz slovenske Istre«; druga rubrika je »Za manj mlade.« – Mušič (*Veliki album slovenskih pisateljev* 2004, 269) uvršča med Tomšičevo »pisanje za otroke«: zbirki *Super frače* in *Frkolini*;

mojem mnenju resnično prirejena samo zadnja, *Začarana hiša in druge istrske pravljice* (1994). Prinaša izbor treh prirejenih istrskih ljudskih pravljič v obliki slikanice, ki so zaradi določenega kraja dogajanja pravzaprav pripovedke. Prva z naslovom *Ta prva bo ta zadnja* je dokaj tipična: dobro zmaga nad zlim, nagrajene so dobrotu, skromnost in modrost zadnjega otroka, seveda po težkih preskušnjah in zaničevanju zlobnih starejših sester (ali bratov). Preseneča le netipično število sester: po štirih zlobnih sestrah se rodi peta, seveda najlepša, a drugačna sestra Učka, ki so se ji smilile »živali in sploh vse, kar je hodilo, lezlo, skakalo, se zvijalo. Da, tudi do kač je bila usmiljena. Pa z rastlinami se je pogovarjala in celo z zidovi, kamni, skalami ...« (*Začarana hiša ...*, 4). V opisu Učkinih osebnostnih lastnosti zasledimo enega pogostih motivov v književnosti Marjana Tomšiča: spoštovanje svetosti življenja vseh živih bitij in sposobnost komunikacije z njimi. Pravljič bi se lahko dogajala kjer koli, da gre za istrsko, pa izvemo iz uvodne povedi, kjer je zapisano, da sta dekletova starša kralj in kraljica »istrske dežele« (*isto*, 3); torej govorimo o pripovedki. Istrskost izraža le ena narečna beseda, in sicer *šturla*,³⁵ ki se na koncu seveda poroči s princem, saj mu namesto bogastva ponudi »vso svojo ljubezen« (*isto*, 9). Druga pripovedka *Plavka, jajca in zaklad* je, za razliko od prve, vsebinsko povsem istrska: šavrinca Plavka hodi z mušo Nini po Istri, zbira jajca za prodajo v Trstu – in sanjari o zakladu. Ko ga najde v potoku, ga poskuša izvleči s pomočjo muše, nad katero se zelo jezi, zaklad izgine. Teče po pomoč k drugim ljudem v vas, ki ničesar ne vidijo in se ji smeji. Po prestanem šoku in žalosti pa šavrinca dojame, da je resnični zaklad – v jajcih.³⁶ V tej in zadnji pripovedki se nahajajo številne istrske narečne besede: *muša, bušca, plenjer, Trieštinke, nono ...* značilne za celoten istrski ciklus Marjana Tomšiča; v tej zbirki sicer ne, v drugih delih pa je pogosto na koncu dodan slovar.³⁷ V zadnji pripovedki *Začarana hiša* spoznamo siromašnega Tinčeta Brgodova, ki se odloči, da bo vsaj eno noč prespal v hiši, kjer je »kar mrgolelo pajkov, škorpionov in netopirjev« (*Začarana hiša ...*, 19), in se do sitega najedel polente, čeprav za ceno življenja. Noč preživi v zapuščeni istrski hiši, v kateri straši, skozi dimnik padajo na ognjišče kosi človeškega telesa. Sestradani Tinče se ne pusti motiti pri kuhanju polente, zato se kosi sestavijo skupaj. Tako reši Tinče življenje prekleti dušici, za kar je nagrajen z brento, polno zlatnikov. Dokaj pogostim motivom v ljudskem slovstvu, zbranim v tej zbirki, dajejo poseben pečat istrske narečne besede in (v zadnjih dveh) opisano istrsko okolje, izbor pa harmonično dopolnjuje ilustracije Silve Karin.

---

dve (zame sporni) zbirki ljudskega slovstva, izpusti pa *Začarana hiša ...*; *Zgodbe o kačah* in knjigo *Katka in Bunkec* – in, presenetljivo, fantastični roman *Norček* (1996). Mušič (*isto*) deli Tomšičevo mladinsko književnost na »dva tematska kroga: doživetja s Štajerske, kjer je preživljal mladost, in doživetja iz Istre, kjer živi od 1968«.

³⁵ »Ker je bila tako zelo čudna in drugačna, so jo kmalu proglasili za *šturlo*; to pomeni, da so jo imeli za slaboumno. Zato so ji dovolili, da se je družila s služinčadjo in celo s kmeti – tlačani« (*Začarana hiša ...*, 4).

³⁶ »Ma kaj ni eno jajce več ko dukat? Iz njega pride piščice, iz piščeta kokoš, iz kokoši taužent jajc, iz taužent jajc taužent kokoši ...« (*Začarana hiša ...*, 16).

³⁷ *Oslica, reva, jerbas, Tržačanke, stari oče/dedek*. Slovarji z razlago narečnih besed se nahajajo v mnogih delih z istrsko tematiko; v obeh že omenjenih zbirkah ljudskega slovstva in še npr. v knjigah: *Kažuni* (1990), *Šavrinke* (1991), *Zrno od frmentona* (1993).

4.2 Spoštovanje vseh živih bitij in komunikacija človeka z njimi

Ena najznačilnejših tem v književnosti Marjana Tomšiča, vrednota, ki živo izpričuje spoštovanje do vseh živih bitij, možnost sobivanja človeka z vsemi živalmi, še več, sporazumevanje z njimi, je do konca razvita v dveh zbirkah pravljic o živalih, ki jih pripoveduje prvoosebni pripovedovalec: *Zgodbice o kačah* (1996) in *Kar je moje, je tudi tvoje* (2004). Prvo je ilustriral izjemni Lucijan Reščič, drugo Andreja Peklar. Sodeč po teh dveh zbirkah lahko človek živi v harmoniji z vsemi živalmi: prabitji, kačami, pticami, lisicami, polhi, mišmi, celo sršeni ... Razlika med zbirkama je v tem, da izhajajo *Zgodbice o kačah* (1996) iz različnih istrskih vasi (npr. Puče, Pudpeč, ob Dragonji) ali Čičarije, saj so te kratke zgodbe Marjanu Tomšiču večinoma pripovedovali Istrani, on pa jih je po spominu zapisal. Nekatere sodijo med (sanjsko) fantastiko, so brez določenega kraja (npr. *Kamenica*, *Uporni žarek*). »V zbirki *Zgodbice o kačah* je humornost oblikovana na nesmiselni logiki komičnega, saj so pripovedi že v začetku zastavljene kot možnost verjetnega«, ugotavlja Čebren (1997, 92). Druga zbirka zgodb *Kar je moje, je tudi tvoje* (2004) je avtobiografska, pripoveduje o osebnih doživetjih Marjana Tomšiča, njegovi osebni komunikaciji z živalmi in spoštljivem sobivanju z njimi.³⁸ Večini danes živečih (evropskih) ljudi, zapletenih v kapitalistično potrošniško mrežo, je to nepojemljivo, zato sodijo te kratke zgodbe med fantastične. O resničnosti pričajo nekatera dokazljiva dejstva: »kuža, labradorec Svit« (*Kar je moje, je tudi tvoje*, 22) morebitnega obiskovalca še vedno veselo pozdravi pri »poljski hišici v Gucih« (*isto*, 27), po domače v Takunu, in še vedno stoji v bližini »puča, zbiralnika vode, ki je na začetku omenjene maločenturske planote« hišica prapranonota in prapranone (*isto*, 58). Koliko je v njih fantastičnega, lahko vsak presodi sam, neizpodbitno pa je sporočilo plavčka:

»Veš, problem je v tem, da se le redki ljudje znajo pogovarjati s pticami in sploh živalmi. Večina meni, da smo pač neumna, nagonška bitja in da se z nami ni možno dogovoriti, torej skleniti pogodbe. Ti si izjema. No, takih je še nekaj. Vsega skupaj ena peščica« (*Kar je moje, je tudi tvoje*, 9–10).

4.3 Sodobno otroštvo in fantastika

Dve podobi sodobnega otroštva izpričujeta *Katka in Bunkec* (2000) in *Martova velika junaštva* (2001). Prvo delo je ilustrirala Suzana Bricelj, drugo Klavdij Palčič. Povest *Katka in Bunkec* je edino prozno delo mladinske književnosti Marjana Tomšiča, ki je sicer ločeno na posamezna naslovljena podpoglavja, vendar pa skupaj tvorijo celoto. Novost je tudi (v družbi tabuizirana, v književnosti pa redko obrav-

---

³⁸ Izjema je samo zgodba Čopka, ki je ženina (*Kar je moje, je tudi tvoje*, 54–57). Primer za komunikacijo z živalmi: »Preden sem znosil butare iz gozdička do hišice, sem se pošteno spotil. »Nič hudega, nič hudega! Bolj se potiš, bližje si zdravju in dobremu počutju.« se je z akacije drla posmehljiva šoja.//Hja, sem si mislil, lahko tebi! Vse, kar potrebuješ, nosiš s sabo. Omnia mea mecum porto, sem se spomnil ugotovitve starogrškega modrijana Biasa.// Gotovo je »slišala« moje misli, kajti takoj se je zadrila dol s hrasta: »Saj ste si sami krivi. Tudi vi ste nekoč bili kakor mi. Hiš niste gradili, živeli ste v jamah. In vse, kar ste potrebovali, vam je nudila Narava. Zdaj pa imate tovarne, železnice, ceste, avtomobile, televizorje, mobitele, računalnike, ladje, letala in še na kupe druge prav nič uporabne šare« (*isto*, 12).

navana) tema: ločitev staršev in stiska družine ob tem, še posebej stiska otroka. Glavna književna oseba Katka, ki obiskuje tretji razred osnovne šole, premaguje tesnobo z Bunkcem. Izmišljeni prijatelj je palček, manjši od Katkinega palčka, ki se drži za Katkine lase ali pa sedi na njenih ramenih, se z njo pogovarja in igra, Katja lahko z njim tudi leti. Najpomembnejše od vsega pa je, da govori z njo o bolečini, stiski, strahu.³⁹ Katka ima zaradi pogovarjanja z njim večkrat težave, saj ga (na začetku) vidi le ona. Če si ne bi izmislila Bunkca, bi bila z vso razraščajočo se bolečino, s premnogimi vprašanji brez odgovorov in občutki krivde sama. Sprašuje se, zakaj se očka in mamica kar naprej kregata, zakaj nihče od staršev ne premore več ljubezni zanjo, zakaj mama joče, zakaj ... Pravzaprav precej časa nihče (razen Bunkca) ne začuti Katkine stiske, vsak je zakopan v svoj svet: mama v bolečino, oče v novo ljubezen, učiteljica v učni načrt in disciplino, sošolci v ljubosumje in zavidanje. Ni prostora niti za »pocukranost« niti za idealno mamo: tudi ta je preobremenjena z lastno izgubo (in o tem avtor piše), enkrat se opijani.⁴⁰ Ko se bolečine in soočanja z njo (!) nagnete dovolj, se klobčič začne razpletati. Mogoče bi vsi ljudje kdaj potrebovali Bunkca, a bistveno pri tem fantastičnem prividu je, da ne ovira realnih okvirov zgodbe, da se rdeča nit zgodbe (ločitev) ne izgubi v domišljijem svetu. V zaključku postavi avtor realne temelje, življenje steče naprej: mama zna po premagani bolečini spet pokazati ljubezen do Katke, Katka si prizna ljubezen do Ježka;⁴¹ na obzorju se pojavi nova ljubezen do moškega za mamo (Peter), sprejme pa se tudi že ves čas prisotna in negativno obravnavana nova očetova ljubezen (Olivera).

Izpostaviti želim še nekaj posebnosti. Povest *Katka in Bunkec* ima prvoosebna pripovedovalca, Katko, a v njej nastopa tudi sam pisatelj, ki ga Katka celo prosi, naj zanjo napiše šolski spis. Pisatelj jo prepriča, da to ne bi bilo prav, s prisodobno: »Katinka, ali lahko vrabec znese kokošje jajce in ali lahko pes kirika in mačka laja?« (*Katka in Bunkec*, 36), ki jo nazorno dopolnjuje ilustracija na naslednji strani (vrabec na velikanskem jajcu). Avtorjev prvoosebni vložek je v besedilu označen s poševno pisavo. Druga posebnost, ki jo želim izpostaviti,

---

³⁹ »Potem je mamica vso noč jokala. Zaprla se je v svojo sobo in je evilila ko miška. Tudi kričala je. Vso noč. Bunkec je rekel: Ne, pusti jo, ne hodi k njej. Zakaj ne? sem vprašala. Rekel je: Bolečina, veš, to je bolečina. Vprašala sem: A jo boli srce? On je rekel: Srce in še nekaj drugega. Jaz: Kaj, še nekaj drugega? Rekel je: Duša jo boli. Bunkec, kaj je duša? sem vprašala. Povedal je: Duša je nekaj, kar se ne da videti [...] Mamica je bila bolečina vso noč. Tudi jaz sem bila bolečina in duša in srce, vse skupaj« (*Katka in Bunkec*, 48–49). »Zakaj, sem vprašala, zakaj ne morem dihati? Duši me, Bunkec, duši. Tudi mene, je rekel Bunkec. Kakor da bi imel kamen v prsih, je rekel. Jaz tudi, sem rekla. Kakor da bi imela meglo v pljučih, sem rekla. In Bunkec je pokimal in rekel žalostno: Mhm.« (*isto*, 53).

⁴⁰ »Šla sem gor in odprla vrata. Mamica je sedela za mizo. Imela je rdeče oči. Pred njo je stala zelena steklenica. In en prazen kozarec. Tudi steklenica je bila prazna. Ko me je zagledala, je vstala in šla v svojo sobo. Nič mi ni rekla, nič. Je kar šla v svojo sobo. //Bolečina, je rekel Bunkec. Veš, zelo velika in zelo težka bolečina« (*Katka in Bunkec*, 52).

⁴¹ Ježek je edini Katkin zaveznik v razredu in edini, s katerim Katka naveže prijateljske stike in se z njim druži izven šolskih prostorov. Katka se najprej jezi, ker jo sošolci in sošolke dražijo zaradi simpatije do Ježka. »Joj, pretepla jih bom. Vse! Bunkec se mi smeji, pravi: Katinka, pa saj je res. Saj se imata rada, a ne? Pogledam Ježka in pokimam. Rečem: Seveda, pa kaj potem?! In Bunkec reče: No, potem se pa ne jezi. Nevoščljivi so, vidiš, in nič drugega. To je to. Razumeš?!//In se ne jezim več. Pokažem jim jezik, enkrat, dvakrat, trikrat. Vsem ga pokažem. In sem čisto mirna« (*isto*, 67). Ježek je tudi edini Katkin zaveznik v razredu.

je motiv letečega avta (*isto*, 41–43), ki se z letenjem izogne prometni nesreči; ta motiv se pojavi tudi v romanu *Uroki polne lune* (2008). Hvalevredna je avtorjeva poteza, da se je lotil boleče teme ločitve, saj je to vedno pogostejši družbeni pojav, o katerem pa se malo govori in piše.

»Menim, da se pisatelji, ki pišemo za mladino, ne smemo ustaviti pred sodobnimi tabuji. Seveda pa se tu postavlja zelo pomembno vprašanje: Kako se tabu teme lotiti? Kje so meje, do koder smemo, in na kakšen način razgaliti to, pred čimer mižimo vsi: odrasli in otroci. Če nam na tej poti, pri tem pisanju spodleti, če gremo predaleč in če presežemo limit; če izgubimo kompas in smo pri razkrinkanju tabujev neokusni, nasilni, netaktni ... potem smo gotovo naredili napako, ki jo je težko popraviti. Torej je treba biti prav pri takšnem pisanju izredno previden in predvsem odgovoren« (Tomšič 2003b, 58).⁴²

Kratke zgodbe, objavljene v zbirki *Martova velika junaštva* (2001), so najprej izhajale v osrednji zamejski reviji za otroke *Galeb* (44. in 45. letnik, šolski leti 1997/98 in 1998/99); objavlja še v revijah *Kurirček* in *Kekec*. Zbirka *Martova velika junaštva* ima isto zgradbo kot večina drugih zbirk kratke proze: en glavni junak in njegove številne dogodivščine, zbrane vsaka v svoji naslovljeni zgodbi, celota vsaka zase. Okvirno je določen kraj dogajanja (poimenovane so Bele skale na slovenski Obali) in posredno čas dogajanja; da gre za sodobnost, sklepamo zaradi omemb računalnika in interneta. Tema te zbirke je odraščanje petošolca Marta (Mrta ali Smarta), ki je vodja ene od dveh fantovskih družčin in je zaljubljen v Mojco. Ker želi Mart narediti čim boljši vtis nanjo (to je pravzaprav ena od glavnih motivacij za večino njegovih dejanj), reši njo in druge prebivalce pred številnimi nevarnostmi (kačo, požarom, levom, morskimi psi, epidemijo pijanduro ...), pri čemer si pomaga z nadnaravnimi sposobnostmi in svojo domišljijo. Za Mojco piše tudi pravljice, kar pripomore k medsebojnemu priznanju njune ljubezni. Glavni književni junak Mart se pogumno spopada s številnimi izzivi, čeprav priznava: »Vsi so pač vedeli, da ni bolj neumnega in tudi ne bolj korajžnega od mene« (*Martova velika junaštva*, 11). Po številnih spopadih med družčinama Siparjev (vodja Mart) in Kuščarjev (vodja Brtonči) vendarle pride do premirja, ko Mart uspešno prepreči tragedijo: izpod koles tovornjaka reši Brtončijevo sestro Angelco. Da so vsa življenja enako vredna in da je Mart fant od fare, dokaže tudi, ko pred morskimi psi reši svojega največjega sovražnika Brtončija: »Pa jaz? Kaj pa jaz? Kaj naj storim? Ali naj kar gledam, tako kot vsi drugi? Brtonči gor ali dol, sovražnik levo ali desno, ni važno!« razmišlja Mart, tik preden se požene med morske pse (*isto*, 32). Seveda ostane avtor zvest spoštovanju življenja živali: ko reši pred požarom Mojco, se za njima rešijo tudi živali.⁴³ In ko hočejo fantje iz klope streljati na galeba, se glavni

⁴² In še: »Kaj pa tabu teme? Ali niso te na las podobne tistim pravljicam, v katerih se pojavlja soba z zaprtimi vrati. Lastnik gradu, torej močni in grozni, z dvignjenim prstom ukaže: »Vsa vrata lahko odpreš, le teh ne smeš!« In vendar se prav v prepovedani sobi nahaja SKRIVNOST in je v njej vsebovana čarovnikova (graščakova, oblastnikova ...) moč ali pa njegova skrbno prikrita senčna stran. Moč tabuja je bila od nekdaj v tem, da je onemogočal uvid v bistvo, resnico. Čarovnikova moč je bila izničena tisti hip, ko je kak junak imel dovolj poguma (!) in intuitivnega znanja, da je prelomil pečat in pogledal, kaj se skriva za zaklenjenimi vrati. Ko je to storil, je rešil ljudi iz pekla in razkrinkal tistega, ki se je ves čas imel za dobrega, resničnega, pravičnega« (Tomšič 2003b, 58).

⁴³ »Zgrabil sem jo in potegnil za sabo. Z eno roko sem dušil plamene, z drugo pa sem vodil preplašeno Mojčico. Vse živali so rinile za nama. Med njimi je bila tudi ena zelo velika kača. Ampak ni bila nevarna« (*Martova velika junaštva*, 10). Še bolj zgovorne so ilustracije

književni junak Mart razjezi in to prepove; najprej reši galeba pred fanti, potem pa še pred črno ptico. Fantastično se v zbirki ne pojavlja samo kot čudežna moč pri premagovanju težav, ampak ponekod meji na znanstveno fantastiko (npr. v zgodbi *Kseroks iz ozvezdja Onix*). V isti zgodbi se avtor dotakne tudi dveh težav sodobnih otrok in njihovih staršev, in sicer zasvojenosti z internetom ter permisivne vzgoje, vendar teh dveh motivov ne razvija naprej.⁴⁴ Navkljub internetu se otroci še vedno družijo in igrajo na ulici,⁴⁵ pojavijo pa se še drugi motivi sodobne družbe: modna revija, težave zvezdniškega življenja, otroci sami na pijači v bifeju ... Sklenitev premirja pa ni prav nič sodoben motiv: dve, še do pred kratkim na smrt skregani družini pokadita pipo miru.

S fantastiko je prežet precejšen del (mladinske) književnosti Marjana Tomšiča.

4.4 Satira v slikanici

Najbolj fantasično in brezčasno mladinsko delo Marjana Tomšiča je po mojem mnenju zbirka kratkih proznih zgodb *Futek v Boškariji* (2003), ki jo je ilustrirala Marjanca Jemec Božič. Z njenimi ilustracijami je avtor začel svojo pot mladinske književnosti (*Super frače*) in za zdaj tudi zaključil. Glavna književna oseba Futek je precej nenavadno bitje: »velikanske, smaragdno zelene oči, gromozanski brki, čopasta ušesa, veвериčji gobček« (*Futek v Boškariji*, 7); ima samo glavo, je brez rok in nog, duhec, rojen na kresno noč iz semena velike praproti. Že takoj po rojstvu ga požre in znova vrne v življenje žaba, dolgorepi gozdni sinički pa razkrije eno poglobitnih življenjskih skrivnosti: »Vem, da nič ne vem« (*isto*, 9). Zaplete se tudi pri njegovi uradni identifikaciji, kjer razjezi tečno oso Sitnico, ki ji hoče razložiti tro- oziroma štiriglasovnost posameznih imen.⁴⁶ Njegove telesne značilnosti preprečijo policistom/rogačem Futkovo aretacijo in eksekutorjem/vranam izvršitev obsodbe z odsekanjem glave. Seveda se glavni književni junak Futek tudi zaljubi (to je stalni motiv v Tomšičevih mladinskih delih), a je žal prepozen, saj je čudovito dišeča Ciklaminka že poročena z vetrom Plodnikom. Čmrlja Frka, občinskega šefa, prepriča, da je dve in dve lahko tudi pet. Ježu Nabodali razloži, zakaj meni, da je on najbolj plašno bitje – in pojasni še eno življenjsko modrost: »Ker si ves obdan z iglami. To pomeni, da se grozno bojiš vseh, ki so okoli tebe. To tudi pomeni, da

---

Klavdija Palčiča na straneh 8–9, ko za Martom in Mojčico tečejo kača, dve divji svinji in tri srne.

⁴⁴ »Bilo je neke avgustovske noči, ko sem spet buljil v ekran in se po internetu »pogovarjal« z Mariom iz Rima. Mama je že desetič odprla vrata mojega kabineta in že kar jokaje prosila: Mart, lepo te prosim, spravi se že v posteljo. Vsak čas bo ura dve. Zamomljal sem, ven iz monitorja, saj sem bil čisto ves noter, sem zamomljal: Ja, mama, takoj. Še tole dotipkam, samo še tole odprem in zaprem, pa grem, takoj grem v posteljo. Seveda nisem držal besede. Le kako bi jo naj, ko pa je internet držal mene. Ne samo držal; zvezal me je, dobesedno prilepil na svoje strani [...] In potem je mama še nekajkrat poskusila, a nazadnje omagala; zaspala je kar v dnevni sobi, v fotelju, pri brlečem televizorju« (*Martova velika junaštva*, 47).

⁴⁵ Mogoče bo to tudi kmalu postal motiv za fantastične kratke zgodbe (pripomba: Vižintin).

⁴⁶ »Jaz pa hočem, da je tri!«//Sitnica je pogledala v knjigo troglasovnih imen in mu jezljivo rekla: »Izbiraj! Črt, Prt, Vrt, Srd, Krt, Čiv, Živ, Fut in Fuj!«//Duhec je rekel tečni uradnici: »Črt, Prt, Vrt, Srd in Krt; to ni tri, je štiri. Torej vzamem Fut ali pa Živ. Fuj pa nikakor ne.«//Osa sitnica je ponorela. Nadrila ga je, češ kaj si pa misli in da ona že ve, katera imena imajo tri glasove in katera štiri in da se naj pri priči pobere« (*Martova velika junaštva*, 10).

ne zaupaš samemu sebi, in če ne zaupaš sebi, so ti tudi vsi drugi nevarno sumljivi« (*Futek v Boškariji*, 20). Futek pomaga pri razreševanju še nekaterih skrivnosti in nejasnosti (ali je bolj zvitorepa opica ali lisica, kakšna je razlika med zlato in srebrno krono, kako je kdo s kom v sorodu ...) in z volkom Sivcem, županom Brlogarije, doreče modrost prebivalcev Boškarije: »Kako da ne bi bili [modri]?! Samo lani smo uvozili deset ton modre barve!« (*isto*, 27). Bo že držalo, da nikjer ne piše, »da morata kralj in kraljica vse vedeti. Hm, saj zato pa imata ministre in svetovalce, a ne« (*isto*, 24). Medvrstično satiro podkrepi avtor s humornostjo, ki jo dosega iz igro besed (in besednih zvez, tudi frazemov) ter njihovim večplastnim pomenom. Zbirka se pravzaprav ne zaključi z dokončno zgodbo ali kakršnim koli (ne)srečnim koncem; razen če ni zaključek spoznanje, da ima Futek, ki mu zaradi njegovih modrosti in spoznanj ploskajo in ga hvalijo, pravzaprav – praznino v glavi. Pa smo znova na začetku. Domišljjski kraj dogajanja Boškarija nedoločno namiguje na istrski gozd, saj pomeni *bošk* v istrskem narečju gozd. Vendar pa težave z okostenelostjo državnih uradov, samozagledanostjo njihovih uradnikov, policijskimi patroljami, eksekutorji, poročanji novinarjev in neomejeno človeško neumnostjo daleč presegajo istrske gozdove.⁴⁷

Čeprav je po letu 1987, ko je postal samostojni kulturni delavec, Tomšič napisal več kot v letih zaposlitve po različnih institucijah, pa sam meni, da odločitev ni bila pravilna:

»Neizmerno sem si želel biti v kažeti in pisati, biti samo pisatelj. Naredil sem ogromno napako. Moral bi ostati gor [v Gračišču]. Prekinil sem stik s konkretnim življenjem. Noben pisatelj nima take domišljije kot življenje samo. Človek je socialno bitje in potrebuje komunikacijo. Imel bi stik z ogromno ljudmi, z mojimi bivšimi učenci, s sedanjimi učenci. Reka istrskega življenja bi tekla skozi mene in jaz bi napisal še krasne romane o Istri ... Status samostojnega umetnika bi morali ukiniti. Ne moreš biti samo pisatelj, biti moraš absolutni del življenja, preživljati se moraš s konkretnim poklicem. Jaz sem slavist, torej bi moral učiti – in ob tem pisati« (Vižintin 2008/09).

Ker pa pravijo, da je vse za nekaj dobro, je Marjanu Tomšiču ravno preusmerjena istrska reka posodila pisateljsko pero še za aleksandrinke in vrnila odličnega pisca (znanstvene in sanjske) fantastike; v mladinski književnosti pa so zaživele podobe otroštva in živalskih pravljič, prežete s fantastiko in neposrednostjo.

6 Zaključek

Mladinska književnost Marjana Tomšiča do leta 2008 obsega osem zbirk kratkih proznih besedil, ki jih delim v štiri skupine. Istrsko ljudsko slovstvo predstavlja v obliki slikanice izdana zbirka *Začarana hiša in druge istrske pravljice* (1994). Avtobigrafsko kratko prozo prinašata dve zbirki: *Super frače* (1988) in *Frkolini* (1998), v katerih pripoveduje o svoji revni, nasilja polni in z drugo svetovno vojno zaznamovani mladosti v Račah pri Mariboru. Fantastika je značilna za dve zbirki pravljič o živalih, ki pričata o spoštljivem sobivanju z vsemi živimi bitji, ko se ljudje še znajo pogovarjati z živalmi: *Zgodbice o kačah* (1996) in *Kar je moje, je tudi tvoje*

---

⁴⁷ Besedila, zamaskirana v podobo slikanice, spominjajo na satirične osti, naperjene v človeško družbo, ki jih najdemo v *Kozlovski sodbi v Višnji Gori* Joripa Jurčiča, *Martinu Krpanu* Frana Levstika in *Butalcih* Frana Milčinskega.

(2004). Mešanico realističnega in fantastičnega, a v podobah sodobnega otroštva, najdemo v povesti *Katka in Bunkec* (2000), ki obravnava tabuizirano temo ločitve staršev, v kateri tretješolka Katka premaga težko obdobje z izmišljenim junakom Bunkcem, in zbirki *Martova velika junaštva* (2001), kjer se petošolec Mart uspešno sooči z izzivi sosednje fantovske družčine s srčnostjo in nadnaravno močjo. Čisto samosvoj domišljijjski svet je izpričan v zbirki kratkih fantastičnih zgodb, prežetih s satiro, z naslovom *Futek v Boškariji* (2003), kjer se nenavadna glavna književna oseba Futek spopada z nesmiselnostmi živalskega (beri: odraslega) sveta. Avtor objavlja v otroških revijah; nekatera besedila so del osnovnošolskih beril. Vse zbirke za otroke so ilustrirane, ilustriralo jih je šest ilustratorjev: Suzana Bricelj (1), Marjanca Jemec-Božič (3), Silva Karim (1), Klavdij Palčič (1), Andreja Peklar (1), Lucijan Reščič (1); izšle so pri petih založbah: Borec (1), Lipa (1), Mladika (3), Mladinska knjiga (1), Galeb: Zadruga Novi Matajur (2). Delo *Katka in Bunkec* je prejelo mednarodno nagrado besede brez meja (Trento 2001); isto delo je bilo poleg *Martovih velikih junaštev* nominirano tudi za večernico (2001, 2002). Njihova odlika je podoba neidealiziranega otroštva z neposrednimi glavnimi književnimi junaki in spoštovanje življenja vseh živih bitij; večina besedil je zaznamovanih s fantastično podobo sveta.

Viri (mladinska književnost Marjana Tomšiča)

- TOMŠIČ, M. (1988): *Super frače: zgodbe iz otroštva*. Ljubljana: Borec.
 -- (1994): *Začarana hiša in druge istrske pravljice*. Koper: Lipa.
 -- (1996): *Zgodbice o kačah*. Ljubljana: Mladika.
 -- (1998): *Frkolini*. Ljubljana: Mladika.
 -- (2000): *Katka in Bunkec*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
 -- (2001): *Martova velika junaštva*. [S. 1.]: Galeb, Čedad: Zadruga Novi Matajur.
 -- (2003): *Futek v Boškariji*. [S. 1.]: Revija Galeb, Čedad: Zadruga Novi Matajur.
 -- (2004): *Kar je moje, je tudi tvoje: zgodbice o živalih*. Ljubljana: Mladika.

Viri (druga omenjena dela Marjana Tomšiča in njegovi članki)

- TOMŠIČ, M. (1968): *Krog v krogu*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
 -- (1980): *Onstran*. [Koper]: Lipa.
 -- (1983): *Olive in sol*. Koper: Lipa.
 -- (1986): *Šavrinke*. Ljubljana: Kmečki glas.
 -- (1987): *Ti pa kar greš*. Ljubljana: Borec.
 -- (1989): *Noč je moja, dan je tvoj: istrske storije*. Ljubljana: ČZP Kmečki glas.
 -- (1989): *Veter večnosti*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
 -- (1990): *Kažuni*. Ljubljana: Kmečki glas.
 -- (1991): *Oštrigeca*. Ljubljana: Mladika.
 -- (1993): *Glavo gor, uha dol: pravljice iz Istre*. Ljubljana: Mihelač.

- (1993): *Zrno od frmentona*. Ljubljana: DZS.
- (1994): *Ognjeni žar*. Ljubljana: Mihelač.
- (1996): *Norček*. Ljubljana: Kmečki glas.
- (1997a): Ljudsko izročilo kot spodbuda za sodobno ustvarjanje. *Primorska srečanja*, 21, št. 194/95, str. 460–461.
- (1997b): Otrok s pisateljsko pipo. *Otrok in knjiga*, letn. 24, št. 43, str. 36–38.
- (1997): *Vrnitev*. Maribor: Obzorja.
- (1999): *Prah vesolja: zgodbe iz labirinta*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- (2001): Sprehodi z Jožetom Pohlenom. *Primorska srečanja*, 25, št. 238, str. 98–101; št. 239, str. 185–92; št. 241/242, str. 378–80.
- (2001/02): *Kopfhoch und halt die Ohren steif: Geschichten aus Istrien*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba/Klagenfurt, Laibach, Wien: Hermagoras).
- (2002): *Grenko morje*. Ljubljana: Kmečki glas.
- (2003b): Strah, pogum in odgovornost. *Otrok in knjiga*, letn. 30, št. 56, str. 58–59.
- (2006): *Južni veter*. Ljubljana: Društvo 2000.
- (2007): *Bužec on, bušca jest in druge smešnoresne zgodbe*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- (2008): *Uroki polne lune*. Ljubljana: Študentska založba.

Literatura

- BABICA, ti loviš za 4. razred 9-letne in tretji razred 8-letne osnovne šole* (2005). Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 56–67.
- BESEDE za vsevede. Berilo za pouk književnosti: 4. razred osemletne in 5. razred devetletne osnovne šole* (2004). Ljubljana: DZS, str. 22–24.
- BLAŽIČ, M. M. (2007): Uvod v teorijo mladinske književnosti. *Jezik in slovstvo*, letn. LII, št. 6, 35–49.
- BOROVNIK, S. (2001): Pripovedna proza. V: *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS, str. 145–202.
- CENCIČ, M. (2001): Življenjska zgodovina na pedagoškem področju. *Sodobna pedagogika*, 52, št. 2, str. 50–62.
- (2006): Življenjska zgodovina. V: Erčulj, J. in Širec, A. (ur.). *Svetovanje kot pomoč v strokovnem razvoju ravnateljev: presoja vodenja in svetovanja na šoli*. Ljubljana: Šola za ravnatelje, str. 98–103.
- CERGOL-Bavčar, I. (1994): Marjan Tomšič o foreštih, ljubezni in duhovnosti. *Primorska srečanja*, 18, št. 155, str. 144–47.
- CONRADI, L. (2000): Štajerc, ki ga je Istra sprejela za svojega, ali »frkolin« pri šestdesetih. *Otrok in knjiga*, letn. 27, št. 49, str. 65–69.
- ČEBRON, J. (1997): Komično s fantastičnim v mladinski pripovedi Marjana Tomšiča. *Otrok in knjiga*, letn. 24, št. 44, str. 89–93.
- DOBER dan, življenje: berilo za sedmi razred osnovne šole* (2000). Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 150–153.
- GLUŠIČ, H. (1996): *Sto slovenskih pripovednikov*. Prešernova družba, Ljubljana, str. 190–91.

GOLOB, B. (1995): *Do zvezd in nazaj: srečanja z mladinskimi pisatelji*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 268–71, 343–44.

HORVAT, J. (20. 3. 1997): Usodni premiki metuljevih kril: pogovor o čutenju sočloveka in narave. *Delo*, 39, št. 65, str. 13–16.

[Http://sl.wikipedia.org/Marjan_Tomšič](http://sl.wikipedia.org/Marjan_Tomšič) (8. 7. 2008).

KAVŠEK, M. (2001): Mladinska dela Marjana Tomšiča: sledi Istre kot dogajalnega prostora in prvine izročila: diplomsko delo. Ljubljana: [M. Kavšek].

KORDIGEL, M. (1994): *Znastvena fantastika*. Ljubljana: DZS.

KOS, J. (2002): *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS, str. 395.

KUŠAR, M. (28. 5. 2004): Literatura ni več to, kar je bila. *Delo*, 46, št. 198, str. 10.

MILIČ, J. (2000): Kadar delam, delam vselej z vso zavzetostjo. *Kras*, št. 42, str. 42–44.

MUŠIČ, J. (2004): *Veliki album slovenskih pisateljev*. Ljubljana: Mladika, str. 268–69.

NOVAK Kajzer M., (1993): *Kako pišejo*. Ljubljana: Mihelač, str. 83–89.

REJC, V. (2005): *Čarovnija pisanja: portreti slovenskih književnikov*. Ljubljana: Študentska založba, str. 191–97.

RUSTJA, B. (2000): Pisatelj Marjan Tomšič: vse je že zapisano v Svetem pismu. *Ognjišče*, 36, št. 4, str. 6–10.

SAGADIN, J. (1995): Nestandarizirani intervju (1. del). *Sodobna pedagogika*, 46, št. 7–8, str. 311–322.

SAKSIDA, I. (2001): Mladinska književnost. V: *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS, str. 403–468.

SVET iz besed 7: delovni zvezek za branje v 7. razredu devetletne osnovne šole (2004). Ljubljana, Rokus, 34–39.

ŠOLSKI album slovenskih književnikov (2007). Ljubljana: Mladinska knjiga.

ZUPAN Sosič, A. (2003): *Zavetje zgodbe: sodobni slovenski roman ob koncu stoletja*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

– – (2006): *Robovi mreže, robovi jaza: sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera.

Posnetki, pismo

VIŽINTIN, M. A. (2008): Zasebno pismo Marjan Tomšiča o svojem življenju. [Koper: Rokopis, 14. 7. 2008].*

VIŽINTIN, M. A. (2008/09): Intervju z Marjanom Tomšičem o njegovi književnosti. [Koper: Posnetki, 13. in 14. 8. 2008, 24. 2. 2009].*

Posnetki polstrukturiranih intervjujev z Marjanom Tomšičem (v besedilu Vižintin 2008/09), opravljenih 13. in 14. 8. 2008, 24. 2. 2009 v Koprju v Gucih in Škocjanu, in zasebno pismo (v besedilu Vižintin 2008), poslano 14. 7. 2008, so shranjeni pri Marijanci Ajši Vižintin in Marjanu Tomšiču.